ZAMONAVIY O‘QITUVCHINING REFLEKTIV KOMPETENSIYASI TA’LIM SAMARADORLIGIGA TA’SIR ETADIGAN OMIL SIFATIDA

Usmonova Kumush Baxodir qizi, Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti tayanch doktoranti,
e-mail: kumushusmonova55@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘qituvchining refleksiv kompetensiyasining mohiyati, uning asosiy tushunchalari va refleksiv kompetentlikni shakllantirish usullari ochib berilgan. Quyida muallif refleksivlik kompetensiyasi, refleksiv kompetentlik, refleksiya, psixologik lug‘at, kasbiy kompetensiya kabi atamalarga turli xil olimlar tomonidan berilgan izohlarni keltirib o‘tgan. Muallif maqolada bir nechta tilshunos olimlar tomonidan sohaga doir o‘tkazilgan tadqiqotlarini keltirib o‘tgan hamda ushbu izlanishlar natijasida yangi o‘qituvchini shakllantirishga, kasbiy mahoratini oshirishga va o‘quv jarayoni ishtirokchilarining shaxsiy o‘sishiga qanchalik yordam berishini isbotlab bergan. Bundan tashqari, quyidagi maqolada o‘qituvchi shaxsiyatining beshta kasbiy muhim ahamiyatga ega sifatini o‘z ichiga olgan pedagogik qobiliyatlar guruhini uchratish mumkin.

Kalit so‘zlar: kompetensiya, o‘quv jarayoni, o‘qitish, tajriba, o‘qituvchi, kasbiy mahorat, rivojlanish, reflektiv, talabalar, pedagogik, bilim, ko‘nikma, malaka.

РЕФЛЕКСИВНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ СОВРЕМЕННОГО ПЕДАГОГА КАК ФАКТОР, ВЛИЯЮЩИЙ НА ЭФФЕКТИВНОСТЬ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В данной статье раскрывается сущность рефлексивной компетентности учителя, ее основные понятия и способы формирования рефлексивной компетентности. Ниже автор приводит пояснения различных ученых к таким терминам, как рефлексивная компетентность, рефлексивная компетентность, рефлексия, психологическая лексика, профессиональная компетентность. В статье автор привел исследования, проведенные рядом лингвистов в данной области, и доказал, насколько эти исследования помогают формированию нового учителя, совершенствованию его профессиональных навыков и личностному росту участников образовательного процесса. Кроме того, в следующей статье вы сможете найти группу педагогических умений, включающую пять профессионально важных качеств личности учителя.

Ключевые слова: компетентность, образовательный процесс, обучение, опыт, педагог, профессиональные навыки, развитие, рефлексия, обучающиеся, педагогика, знания, умения, компетентность.

Abstract. This article reveals the essence of teacher's reflexive competence, its main concepts and ways of forming reflexive competence. Below, the author cites the explanations given by various scientists to terms such as reflexivity competence, reflexive competence, reflection, psychological vocabulary, and professional competence. In the article, the author cited the research conducted by several linguists in the field and proved how much these researches help to form a new teacher, improve his professional skills and personal growth of the participants of the educational process. In addition, in the following article, you can find a group of pedagogical skills that includes five professionally important qualities of a teacher's personality.

Keywords: competence, educational process, teaching, experience, teacher, professional skills, development, reflective, students, pedagogic, knowledge, skills, competence.

Kirish. Jamiyatning barcha sohalari jadallik bilan rivojlanayotgan hozirgi zamonda ta'lim jarayoni ham chuqur o‘zgarishlarni boshidan kechirmoqda. Xususan, hozirda zamonaviy pedagogning oldida juda ko‘p talablar turibdi, ya'nikim, hozirgi o‘qituvchilar nafaqat o‘z fanida bilimli bo‘lishi kerak, balki o‘sha bilimni o‘quvchilarga yetkaza biladigan ko‘nikma va malakaga ega ham bo‘lishi shart. Bulardan biri pedagogik refleksiya hisoblanadi.

Pedagogik refleksiya - bu pedagogik faoliyatning bir turi bo‘lib, uning tarkibida o‘qituvchi kasbiy faoliyati va muloqoti bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan shaxsiy ichki qarama-qarshiliklarni aniqlash va hal qilish modelida kasbiy pedagogik faoliyatning olingan va kelajakdagi natijalarining samaradorligi va sifatini mustaqil ravishda belgilaydi [1].

Adabiyotlar tahlili va metodlar. “Psixologik lug‘at” (V. V. Davydov va boshqalar tomonidan tahrirlangan) konsepsiyaga quyidagi ta'rifni beradi: “Refleksiya - bu harakat qiluvchi shaxsning aloqa sheriklari tomonidan qanday qabul qilinishini anglashi” [2, 320 b.].

Pedagogik refleksiyaning maqsadi: kasbiy pedagogik faoliyat mahsulotlari va resurslarini va kasbiy mehnat munosabatlari tizimini obyektiv baholash va o‘z-o‘zini tahlil qilishda o‘qituvchi shaxsini rivojlantirish, o‘z-o‘zini rivojlantirish va o‘zini o‘zi anglash uchun optimal sharoitlarni yaratish [1].

Pedagogik refleksiya kasbiy mahorat va pedagogik mahoratni oshirishning zaruriy sharti bo‘lib, u o‘qituvchi va talabalarning ichki dunyosi va rivojlanish holatini aks ettiradi. Shunday qilib, u o‘qituvchining o‘z faoliyatini tahlil qilish va baholash, o‘quvchilari faoliyatining natijalarini ko‘rish qobiliyatida namoyon bo‘ladi.

Boshqa so‘z bilan aytganda, bu uning shaxsiyati va faoliyatining professional muhim jihatlarida yuqori samaradorlikni saqlashga undaydi. Ta'lim jarayonida pedagogik refleksiya funksiyalarining xarakteristikalari 1-jadvalda keltirilgan.

Qo‘shimcha qilib shuni aytish mumkinki, muvaffaqiyatga erishish uchun zamonaviy o‘qituvchi ta'lim muassasalaridagi boshqa hamkasblari tajribasini o‘zlashtirishi, shuningdek, o‘zining ilmiy g‘oyalari va ishlanmalarini ko‘rib chiqish uchun taklif qilishi kerak.

O‘qituvchilarning universitetda o‘qish jarayonida egallagan psixologik-pedagogik mahorati ularning bevosita ta’lim jarayoni bilan bog‘liq bo‘lgan ishlar bilan shug‘ullanishi, kasbiy mahorat cho‘qqilariga chiqishi va martaba zinapoyasidan ko‘tarilishi imkonini berishi kerak.

Bir so‘z bilan aytganda, o‘qituvchilar o‘quvchilar bilan ishlashda ularga o‘z faoliyati tajribasini yetkazishlari, o‘z qobiliyatlariga ishonchni shakllantirishlari, o‘zaro munosabatlarni va muloqotni to‘g‘ri tashkil etishga o‘rgatishlari kerak.

S. L. Rubinshteynga ko‘ra, o‘quv jarayonining o‘ziga xos xususiyatlariga murojaat qilish "o‘qituvchining refleksiv kompetensiyasi" toifasi bo‘yicha munosabatlarni ochib beradi. Ta’lim jarayonining o‘ziga xos xususiyatlari, S. L. Rubinshteynning fikriga ko‘ra, ikkita hodisaning o‘zaro bog‘liqligi (bir-birini to‘ldirish, o‘zaro bajarilishi) bular: talabaning rivojlanishi o‘qituvchining doimiy o‘zini o‘zi rivojlantirishini nazarda tutadi, bu talabaning rivojlanishining shartidir.

O‘qituvchining analitik pozitsiyasining (o‘ziga nisbatan) mavjudligi va yanada rivojlanishi, pedagogik refleksiya ko‘rsatkichi sifatida, o‘qituvchining muhim kompetensiyasining ko‘rsatkichi - o‘z-o‘zini tarbiyalash va o‘z-o‘zini tarbiyalash qobiliyati, deb taxmin qilish kerak. Ta’lim tizimidagi o‘zgarishlar (islohotlar) nuqtai nazaridan ushbu komponentlar ta’lim sohasi vakillari uchun ustun bo‘lib, yangi madaniyat va ta’lim sifatini yaratishga yordam beradi [3, 187 b.].

Zamonaviy ta’lim bizda o‘qituvchilarda refleksivlik kompetensiyasini shakllantirishga yordam beradigan faoliyat turlari va ularni o‘tkazish usullarini o‘quv jarayoniga kiritish imkoniyatini topish zaruriyatini uyg‘otadi. Bir so‘z bilan aytganda, ushbu kompetensiyaga zamonaviy o‘qituvchi haqli ravishda ega bo‘lishi kerak hamda boshqa xususiyatlarni rivojlanish jarayoniga uyg‘un ravishda moslashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kasbiy kompetensiya N. V. tadqiqotlarida ko‘rib chiqiladigan ko‘p qirrali sohadir. Kuzmina, A. K. Markova, S. V. Kondratieva, L. M. Mitina va boshqalar o‘qituvchining subyektiv xususiyatlari muammosini ko‘rib chiqqan bo‘lib, pirovardida pedagogik faoliyat samaradorligiga to‘xtalib o‘tganlar.

Natijalar. O‘qituvchi shaxsiyatining beshta kasbiy ahamiyatli sifatini o‘zida mujassam etgan pedagogik qobiliyatlar guruhlari (N.V. Kuzminaga ko‘ra) diqqatga sazovordir:

1) dizayn-gnostik qobiliyatlar, jumladan, pedagogik maqsadni belgilash va pedagogik fikrlash;

2) reflektiv-idrok etish qobiliyatlari, jumladan, pedagogik refleksiya, pedagogik takt va pedagogik yo‘nalish.

Bizga ma’lumki, refleksiv kompetensiyani rivojlantirish uchun o‘qituvchilik faoliyatida o‘z-o‘zini tuzatish va o‘z-o‘zini nazorat qilishni amalga oshirish, psixologik bilim darajasini yuqorilash kerak. O‘qituvchi (pedagog) o‘quvchilarni tarbiyalash va tarbiyalashdagi kamchiliklarni bartaraf etishga to‘sqinlik qilayotgan sabablarni o‘zida ko‘rishi, shaxsiy kompetensiyani rivojlantirishdagi kamchiliklardan xabardor bo‘lishi kerak. Yakovchuk T. G. birgalikda ijodiy faoliyat orqali o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi reflektiv o‘zaro ta’sirni rivojlantirishni taklif qiladi (birgalikda

ijod qilish o‘qituvchi talabalar bilan birgalikda ijodiy muammolarni yaratib, o‘quvchilarga ularni mustaqil ravishda hal qilish imkoniyatini beradigan o‘zaro ijodiy jarayondir) [4].

Muhokama. O‘qituvchi kasbiy mahoratining asosiy ko‘rsatkichlari - talabalar tomonidan unga bo‘lgan qiziqish darajasi, taqdim etilgan materialning ravshanligi, taqdimotning ishonchliligi, bilimlarning dolzarbligini tushunish darajasi, bilimlarning ilmiyligi va yangiligi, material va fanni o‘qitishning ijodiy xarakterlarini o‘z ichiga oladi.

Hozirgi zamon o‘qituvchisining oldida ta’lim tashkilotining ta’lim maydonida pedagogik texnika va malakalarni oshirish vazifasi turadi. Shuni ta’kidlash kerakki, tajribali o‘qituvchilarning hammasi ham yuqori darajadagi refleksiyaga ega emas, yangi pedagoglar ham har doim ham kasbiy refleksiya tushunchasini, uning ahamiyati va o‘qitishdagi o‘rnini o‘zlashtira olmaydi. Fikrlashning yuqori darajada rivojlanishi bilan o‘qituvchining o‘zini o‘zi baholashi o‘quv jarayonining boshqa ishtirokchilarining u haqidagi bahosiga mos keladi.

Maqolada Yakovchuk T.G. o‘qituvchining har bir darsi refleksivlik amaliyoti asosida o‘tkazishdagi shaxsiy tajribasi tahlil qildi va qayta ko‘rib chiqildi.

Uning fikricha, o‘qituvchi qanday fikrlasa hamda qanday axborot maydonida yashasa, uning organizmining holati va turmush tarzi ham xuddi shunday holatda bo‘ladi [4]. Refleksiv hamda mulohaza yurituvchi o‘qituvchi dars uchun material tanlashda nafaqat dastur talablariga e’tibor qaratadi, balki uning mazmunini o‘quvchining ko‘zi bilan baholaydi, uning o‘qitiladigan materialga munosabatini oldindan ko‘radi, uni o‘zlashtirishdagi qiyinchiliklarni, yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan muvaffaqiyatsizliklar va xatolarni oldindan ko‘ra oladi.

Krasilnikovaning so‘zlariga ko‘ra V.G. “...o‘qituvchining kasbiy mulohazasi rivojlanishiga hissa qo‘shadigan individual-shaxsiy asos bu – uning o‘qituvchilik faoliyatida o‘z zimmasiga oladigan subyektiv shaxsiy javobgarlik pozitsiyasidir. Bu pozitsiya o‘qituvchining ehtiyoji va qaror qabul qilish qobiliyatida o‘z ifodasini topadi, uning qadriyatlari miqyosiga e’tibor qaratadi ..." [5].

O‘qituvchining kasbiy kompetensiyasiga qo‘yiladigan talablarga muvofiq, u ma’lum bir fikrlash turiga ega bo‘lishi, o‘qituvchilik faoliyati natijalarini tahlil qilishi, o‘qitish jarayonining o‘zi va uning o‘rni haqida fikr yuritish imkonini beradigan bilim, ko‘nikma va malakalarga ega bo‘lishi kerak.

Xutiz Z.M.ning asarida o‘qituvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirish uchun eng ko‘p qo‘llaniladigan metodik vositalar ko‘rsatilgan:

- olingan natijalarni keyingi tahlil qilish bilan professional ahamiyatga ega bo‘lgan vaziyatlarda o‘z harakatlarini (yoki hamkasblarining harakatlarini) kuzatish uchun asosiy dasturlar;
- professional hayotda ro‘y beradigan vaziyatlarni o‘z ichiga olgan yaqin kelajakda kerak bo‘ladigan analiz va fikrlash predmetiga aylanadigan kundalik qaydlarni yuritish;
- o‘qituvchining dars jarayonini, uni baholashini (yoki o‘z-o‘zini baholashni) va muhokamasini videoga olish;

- miniatyuradagi kasbiy o‘yin bo‘lgan o‘qitishning mashhur faol usullaridan biri - keys usuli (inglizchadan case- vaziyat, masala). Ushbu usul, qoida tariqasida, kasbiy hayotdagi haqiqiy voqeaga asoslanadi va talabalarni taklif qilingan muammoning yechimini faol ravishda izlashini, so‘ngra barcha ishtirokchilarning birgalikdagi harakatlarining jarayoni va natijasini muhokama qilishini o‘z ichiga oladi [6].

O‘qituvchiga pedagogik fakt va hodisalarni chuqurroq tushuntirish, ular o‘rtasida sabab-natija munosabatlarini o‘rnatish, pedagogik hodisalarning chuqurligiga kirib borish uchun bilim, ko‘nikma va malakalarni egallashga imkon beradigan shunday kompetensiyani rivojlantirish kerak. Bu darsni o‘tkazishning turli shakllari, texnikasi va usullari bilan birgalikda ta’lim sifatini oshirishda ijobiy rol o‘ynashi kerak.

Qo‘llaniladigan har bir o‘quv yoki ilmiy material pedagogik amaliyotga mos kelishi va o‘ziga xos mavzu va tushunchalarda nazariy jihatdan tushunarli bo‘lishi kerak. Uslubiy mazmun shunday taqdim etilishi kerakki, unda uning tarkibiy qismlari va ilmiy asoslari aloqasi paydo bo‘lishi lozim.

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi usullar qo‘llaniladi: o‘quv jarayonini kuzatish; talabalar va o‘qituvchilarni sinovdan o‘tkazish va so‘roq qilish; olingan ma’lumotlarni solishtirish, tahlil qilish va sintez qilish.

Amalga oshirilgan nazariy tadqiqotlar va amaliy usullar kelajakdagi kasbiy ta’lim jarayoniga kompetensiyaga asoslangan yondashuvning tanlangan konsepsiyasining to‘g‘riligini tasdiqlaydi. Refleksiv kompetensiyani rivojlantirishning asosiy sharti o‘qituvchining o‘z xatti-harakatlarini kuzatish va tahlil qilish va bu xatti-harakatlarning oqibatlarini tushunish qobiliyatidir. Bunda u o‘quvchilar tomonidan o‘ziga qo‘yilayotgan ortib borayotgan talablarga munosib baho bera oladi, psixologik to‘siq paydo bo‘lishining oldini oladi, xatti-harakati va faoliyatini to‘g‘irlaydi [7, 250 b].

1-jadval. Ta’lim jarayonida pedagogik aks ettirish funksiyalari

Funksiyalar	Mexanizmlar	Bajarish usullari
Tashkiliy	O‘zaro hamkorlikni samarali tashkil etish	Kasbiy-pedagogik munosabatlarni rivojlantirish va sifatini baholash zaruriyatini shakllantirish.
Kommunikativ	Ta’lim jarayoni ishtirokchilari o‘rtasida samarali muloqot qilish shartlarini bajarish	Pedagogik xarakter va irodani rivojlantirish. Kasbiy va pedagogik munosabatlarda hamkorlik va birgalikda ijod qilish madaniyatini shakllantirish.
Ma’no va ijodiy	Faoliyat va o‘zaro ta’sirning mazmunini shakllantirish	Shaxsiy rivojlanish imkoniyatlarini batafsil ko‘rsatish va tashkil

		etilgan kasbiy va pedagogik faoliyatning xususiyatlarini ko‘rsatish.
Motivatsion	O‘quv jarayoni ishtirokchilarining birgalikdagi faoliyatining natijaga yo‘naltirilganligini aniqlash.	O‘z-o‘zini rivojlantirish va o‘zini o‘zi anglash uchun maqbul imkoniyatlarni izlash modelida motivatsiya, ehtiyojlar, axloqiy va axloqiy fazilatlar, qadriyatlar va malakalarni rivojlantirish.
Korreksion	O‘zaro munosabatlar va faoliyatdagi o‘zgarishlarni rag‘batlantirish.	Ehtiyojlarni moslashtirish va o‘qituvchining kasbiy rivojlanishining shaxsiy resurslarini optimallashtirish.

Xulosa. Berilgan barcha fikrlarni umumlashtirgan holda shuni aytish mumkinki, XXI asr pedagogining oldida bir qancha talablar turibdiki, bular o‘qituvchining faqatgina bilimi emas balki ko‘nikma va malaka hamda boshqa elementlarini o‘z ichiga oladi. Xususan, zamonaviy o‘qituvchilar turli xil darajaga ega bo‘lgan o‘quvchilarga bilim berishi uchun turli xil muloqot usullarini o‘zlarida jamlashlari lozim. Talabalarning individual ehtiyojlarini aniqlash, o‘qituvchilarni ularning o‘qitish uslublari haqida ko‘proq ma’lumotga ega bo‘lishiga yordam beradi va kerak bo‘lganda darslarga turli elementlarni kiritishga yordam beradi. Shubhasiz aytish mumkinki, bunday vazifalarni bajarishda o‘qituvchilarga qo‘shimcha ravishda kompetensiyalarga egalik qilish kerak bo‘ladi; xususan, refleksivlik kompetensiyasi shu jumlasidandir. Shu o‘rinda aytaolamanki, reflektiv kompetent pedagogning talabalar bilan ishlash jarayoni samarali hamda oson kechadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kozyreva O. A., Kozyrev N. A. Kasbiy pedagogik tayyorgarlik sifatini aniqlash, optimallashtirish va tadqiq etish modelidagi pedagogik aks ettirish // Psixologiya, sotsiologiya va pedagogika. – 2015. - 8-son.
URL:http://psychology.snauka.ru/2015/08/5658

2. Psixologik lug‘at / Ed. V. V. Davydova, A. V. Zinchenko va boshqalar - M.: Pedagogika, 1983. – 448 b.

3. Rubinshteyn S. L. Umumiy psixologiya asoslari. - Sankt-Peterburg: "Peter" nashriyoti, 2000. -- 685 b.

4. Yakovchuk T.G. Pedagogik aks ettirish: kasbiy o‘sish haqida o‘qituvchi // Psixologiya, sotsiologiya va pedagogika. - 2013. - 4-son.

URL:http://psychology.snauka.ru/2013/04/2041

5. Krasilnikova V. G. Pedagogik aks ettirish va o‘qituvchi shaxsining kasbiy ahamiyatga ega bo‘lgan fazilatlari tarkibida nazorat o‘rni // Psixologiya va pedagogika: Amaliy qo‘llash metodologiyasi va muammolari. – 2013. – No 30. -- 56-60 b.

6. Xutiz Z. M. O‘qituvchi faoliyatidagi pedagogik aks ettirish // FAN ZAMANI. – 2015. – No 3(15). -- 560-564 b.

7. Zimnyaya I. A. Pedagogik psixologiya: darslik. – M.: Logos, 2001. – 384 b.